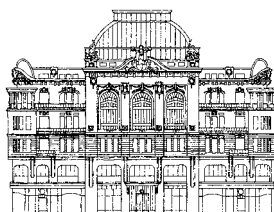

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

ECONOMIC SCIENCES COLLECTION
Book XIV

ECONOMIC CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES

Proceedings
of the Conference
CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES
held at SASA on April 20, 2010

Accepted for Publication at the 10th Session of the Department of Social Sciences
of the Serbian Academy of Sciences and Arts, held on December 14th, 2010
after being reviewed by
Corresponding Member Časlav Očić, University Professors Oskar Kovač,
Mladen Kovačević,
Ljubomir Madžar, Blagoje Babić, Milovan Mitrović, Đorđe Popov and Rajko Bukvić

Editor
Academician
ČASLAV OCIC

BELGRADE
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

ЕКОНОМСКИ ЗБОРНИК
Књига XIV

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова
с научног скупа
КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ
одржаног у САНУ 20. априла 2010. године

Примљено на 10. скупу Одељења друштвених наука
Српске академије наука и уметности 14. децембра 2010.
на основу реферата
дописног члана Часлава Оцића, универзитетских професора Оскара Ковача,
Млађена Ковачевића, Љубомира Маџара, Благоја Бабића,
Милована Митровића, Ђорђа Попова и Рајка Буквића

Уредник
академик
ЧАСЛАВ ОЦИЋ

БЕОГРАД
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

**ЕКОНОМСКА КРИЗА:
ПОРЕКЛО И ИСХОДИ**

**ECONOMIC CRISIS:
ORIGINS AND OUTCOMES**

Припрема Layout
Љубица Танасковић Ljubica Tanasković

Превод с енглеског English translation
Александар Павић Aleksandar Pavić

Штампа Printed by
Штампарија Издавачке фондације Štamparija Izdavačke fondacije
Архиепископије београдско-карловачке Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke
Краља Петра Првог 5, Београд Kralja Petra Prvog 5, Belgrade

Тираж Circulation
200 примерака 200 copies

© ©
САНУ, Београд, Србија SASA, Belgrade, Serbia

САДРЖАЈ CONTENTS

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

Часлав Оцић

1

УВОДНА ИЗЛАГАЊА INTRODUCTORY LECTURES

ВЕЛИКА ЕКОНОМСКА КРИЗА 7 THE GREAT ECONOMIC CRISIS
И ДРЖАВНА ИНТЕРВЕНЦИЈА AND STATE INTERVENTION
У МЕЂУРАТНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ IN INTERWAR YUGOSLAVIA
Смиљана Ђуровић Smiljana Đurović

ГЛАВНИ ИЗАЗОВ СВЕТСКОЈ 27 THE MAIN CHALLENGE TO THE WORLD
ПРИВРЕДИ: ИСЦРПЉИВАЊЕ ECONOMY: EXHAUSTION OF THE
„ЕВРОПСКЕ ВРСТЕ РАЗВОЈА“ „EUROPEAN TYPE OF DEVELOPMENT“
Благоје С. Бабић Blagoje S. Babić

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ HISTORY

ПРВЕ ТРИ БАНКАРСКЕ КРИЗЕ 51 THE FIRST THREE BANKING CRISES
У СРБИЈИ ДО 1914. IN SERBIA BEFORE 1914
Биљана Стојановић Biljana Stojanović

ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА 71 ECONOMIC POLICY
И КОНЈУНКТУРА У ЈУГОСЛАВИЈИ, AND MARKET CONDITIONS
1919–1925. IN YUGOSLAVIA, 1919–1925
Бошко Мијатовић Boško Mijatović

АГРАРНА КРИЗА 91 AGRARIAN CRISIS
У СРБИЈИ, 1925–1935. IN SERBIA, 1925–1935
Момчило Исић Momčilo Isić

МЕЂУРАТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ 101 INTERWAR INVESTMENTS
У ЈУГОСЛОВЕНСКУ ИНДУСТРИЈУ IN YUGOSLAV INDUSTRY

И ХРВАТСКО-СЛОВЕНАЧКА ПРОПАГАНДА Слободан Вуковић		AND CROATIAN-SLOVENIAN PROPAGANDA Slobodan Vuković
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ		THEORY
ТЕОРИЈЕ КРИЗЕ – КРИЗА МОДЕРНИХ ТЕОРИЈА Александар Саша Гајић	115	CRISIS THEORIES – THE CRISIS OF MODERN THEORIES Aleksandar Saša Gajić
СВЕТСКА ФИНАНСИЈСКА КРИЗА Оскар Ковач	127	THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS Oskar Kovač
МОГУЋИ УЗРОЧНИЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Љубомир Маџар	141	CONUNDRUM OF THE PRIME MOVERS OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS Ljubomir Madžar
ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОУКЕ ЗА ЕКОНОМСКУ ТЕОРИЈУ И ПОЛИТИКУ Исидора Љумовић и Мирослав Н. Јовановић	159	ECONOMIC CRISIS: LESSONS FOR ECONOMIC THEORY AND POLICIES Isidora Ljumović and Miroslav N. Jovanović
ПАРАДИГМЕ ТУМАЧЕЊА И СТРАТЕГИЈЕ ИЗЛАСКА ИЗ КРИЗЕ 2008. Вера Вратуша	173	THE CRISIS OF 2008: PARADIGMS OF INTERPRETING AND STRATEGIES OF OVERCOMING Vera Vratuša
КРИЗА: НЕОЛИБЕРАЛНА ДИЈАГНОЗА – КЕЈНЗОВСКА ТЕРАПИЈА? Бранка Бујишић	193	CRISIS: NEOLIBERAL DIAGNOSIS – KEYNESIAN THERAPY? Branka Bujišić
СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: ЈЕДНО ВИЂЕЊЕ Драгана Митровић	201	THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS: ANOTHER VIEW Dragana Mitrović
САВРЕМЕНА ЕКОНОМСКА КРИЗА: „АУСТРИЈСКО“ ОБЈАШЊЕЊЕ Божо Стојановић	217	THE CURRENT ECONOMIC CRISIS: THE “AUSTRIAN” EXPLANATION Božo Stojanović
ИСТОРИЈСКИ УСУД КАПИТАЛИЗМА: КРИЗА КАО ПОСЛЕДИЦА НЕКОНТРОЛИСАНОГ РАСТА Борис Н. Кршев	231	LE DESTIN HISTORIQUE DU CAPITALISME: LA CRISE EN RAISON D’UNE CROISSANCE INCONTRÔLÉE Boris Kršev

С В Е Т	2 4 5	W O R L D
КРИЗА И/ИЛИ НЕНАУЧЕНЕ ЛЕКЦИЈЕ? Ђорђе Попов	245	CRISIS OR AN (UN)LEARNED LESSON? Đorđe Popov
ПОРЕКЛО АКТУЕЛНЕ СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Хасиба Хрустић	259	ROOTS OF THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS Hasiba Hrustić
КРИЗА И КОНВЕРГЕНЦИЈА Живота Ђорђевић	275	CRISIS AND CONVERGENCE Života Đorđević
ФИНАНСИЈАЛИЗАЦИЈА КАО УЗРОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗЕ Рајко Буквић и Часлав Оцић	277	ФИНАНСИЈАЛИЗАЦИЈА КАК ИСТОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗИСА Рајко Буквич и Часлав Оцић
НЕМОЋ МОНЕТАРНЕ ПОЛИТИКЕ У УСЛОВИМА СВЕТСКЕ ФИНАНСИЈСКЕ И ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Ђорђе Ђукић	293	THE POWERLESSNESS OF MONETARY POLICY UNDER THE CONDITIONS OF THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS Đorđe Đukić
ГЕНЕЗА И ПОСЛЕДИЦЕ КРИЗЕ: ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ Драгомир Анђелковић	307	GENESIS AND CONSEQUENCES OF THE CRISIS: THE GEO-POLITICAL ASPECT Dragomir Anđelković
УЗРОЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ И ЊЕНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ Горан Николић	327	CAUSES OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND ITS GEOPOLITICAL CONSEQUENCES Goran Nikolić
Т Р А Н З И Ц И Ј А И С Р Б И Ј А		T R A N S I T I O N A N D S E R B I A
УЗРОЦИ ДУБОКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ У СРБИЈИ Млађен Ковачевић	339	CAUSES OF THE DEEP ECONOMIC CRISIS IN SERBIA Mladen Kovačević
ЕФЕКТИ КРИЗА У СРБИЈИ Снежана Грк	363	EFFECTS OF THE SERBIAN CRISIS Snežana Grk

СВЕТСКОСИСТЕМСКИ АСПЕКТИ КРИЗЕ И СРБИЈА Слободан Антонић	379	WORLD-SYSTEMIC ASPECTS OF THE GLOBAL CRISIS AND SERBIA Slobodan Antonić
АКТУЕЛНА СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА И ТРАНЗИЦИОНА РЕЦЕСИЈА: ИСКУСТВО СРБИЈЕ Властимир Вуковић	391	THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND THE TRANSITION RECESSION: SERBIA'S EXPERIENCE Vlastimir Vuković
ПОСЛЕДИЦЕ ПРОДАЈЕ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ Александра Смиљанић	405	THE SALE OF THE SERBIAN TELECOMMUNICATIONS INFRASTRUCTURE Aleksandra Smiljanić
СРПСКО ДРУШТВО: КРИЗА, СУКОБИ, РАЗАРАЊЕ И ОПОРАВАК Милован М. Митровић	421	SERBIAN SOCIETY: CRISIS, CONFLICTS, DEVASTATION AND RECOVERY Milovan M. Mitrović
НЕДОСТАЦИ СИСТЕМА КАО ПРЕТЕЖНИ ИЗАЗИВАЧ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ (2007–2010) Маринко Бошњак	439	SYSTEMIC SHORTCOMINGS AS A PRIMARY CAUSE OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS (2007–2010) Marinko Bošnjak
ПОСЛЕДИЦЕ ЗАКЉУЧИВАЊА СПОРАЗУМА О СТАБИЛИЗАЦИЈИ И ПРИДРУЖИВАЊУ СРБИЈЕ ЕУ Дејан Мировић	451	CONSEQUENCES OF THE STABILIZATION AND ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN SERBIA AND THE EU Dejan Mirović
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ РИЗИЦИ У БАНКАРСКОМ СЕКТОРУ СРБИЈЕ И РЕГИОНА Бранко Урошевић	459	ECONOMIC CRISIS AND GLOBALIZATION RISKS FACING THE BANKING SECTOR OF SERBIA AND THE REGION Branko Urošević
ЕКОНОМИКА ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ЗДРАВСТВА Здравко Шолак	469	ECONOMICS OF POST-SOCIALIST HEALTH CARE SYSTEM Zdravko Šolak

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

ЧАСЛАВ ОЦИЋ

ШТА ЈЕ КРИЗА?

Загорски сељак Мика Брезовачки 1931:

Каква је та година деветстотридесетпрва! [...]

Такве још није било! [...]

Госпон биљежник – ... – јели ви знате, кај је то криза? [...]

Криза – ... – то вам је, кад ја својег јунца десет пута терам на сејем, а немрем га продати! ... То се зове, бумо рекли, криза! То је моја криза, али то бу и опћинска криза, јер ја небум могел платити својих, бумо рекли, дажбаина! ...

Славко Колар, *Ми смо за љравицу*, Загреб 1936; приповетка „Криза“.

Мајко, зашто је хладно у нашој соби? – Јер нема угљена, сине. – А зашто нема угљена? – Јер тата нема посла. – А зашто тата нема посла? – Јер има превише угљена.

Иван Дончевић, *Људи из Шушњаре*, Загреб 1933.

Да ли простодушна народска (данас је у моди да се каже: популистичка) дефиниција кризе као економске микро-макро *инконируенције* (огромних социјалних, психолошких и моралних трошкова) коју загорски сељак Мика Б. предочава *Јосион биљежнику* 1931. (у јеку Велике кризе) има универзално значење? Које, дакле, важи и за СЕКУ 2008.

Да ли Мајчин опис *нарушавања равнотеже кайиџала и рада* које резултира кризом хиперпродукције представља опште – *йарадоксолошко* – објашњење феномена?

Да ли је криза циклички *йроцес* („логика историје“ *на делу*) или „линеарни“ „диктат“ (*йројект*), тј. историјски инжењеринг, „практични идеализам“ куденхоф-калергијевског типа у коме ће после сламања традиционалних друштава, у постхуманој будућности киборзи заменити Мику Брезовачког и Мајку.

Која је природа најновије глобалне кризе? Да ли је она традиционални конјунктурни феномен или специфична дотад незабележена (готово уникатна) структурна појава?

Да ли је у питању само максимална, али ипак људска, *ауга сафра фамес* (проклета пожуда за новцем) или много амбициозније претензије глобалних демијурга: стварање новог човека или – постчовека?

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА

Та торба је рукопис зборника *Економска криза: порекло и исходи*. Последњих 6–7 година она је свом тежином притискала савест уредника овог зборника.

Почетком 2010. године у Кнез Михаиловој 35 – на иницијативу чланова Одбора за економске науке САНУ и чланова Друштва за привредну историју – др Смиљана Ђуровић, председница тог (тек основаног) Друштва, проф. др Благоје Бабић, Часлав Оцић, председник поменутог Одбора и научни саветник београдског Института за међународну политику и привреду, састали су се да усагласе нацрте образложења за разговора за округлим столом о светској економској кризи. Тада су не мали број економиста и већина политичара сматрали да је криза већ на издисају. Врло брзо, међутим, очекивања да ће та криза врло кратко трајати почела су да бледе: прва фаза оптимизма потопљена је таласом скепсе – криза се манифестовала као појава дугог трајања. Откуд сад тај (својеврсни) *neverendum*? На то су, поред осталог, требало да одговоре учесници расправе за округлим столом

на тему

ПОРЕКЛО И ИСХОД КРИЗА

Расправу је 20. априла 2010. године у САНУ организовао Одбор за економске науке САНУ у сарадњи с Друштвом за привредну историју у оквиру следећих тематских целина:

УВОДНА ИЗЛАГАЊА	СВЕТ
ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ	КРИЗА, ТРАНЗИЦИЈА, СРБИЈА
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

После расправе учесници су имали на располагању месец дана да зголове саопштења за зборник радова који је требало да се појави под истим називом као и априлски скуп. У међувремену, Европска академија економских наука и Европски центар за мир и развој УН подстакнути динамичном и корисном априлском расправом у САНУ одлучили су да у октобру 2010. организују округли сто на тему

ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

као својеврсни продужетак и допуну априлског скупа одржаног под кровом САНУ. Овај скуп је требало да скрене пажњу на могућа европска решења глобалне економске кризе. Модератор априлског скупа је замољен да сачини тезе за разговор на овом скупу. Он је (инкорпоришући и тезе с априлског скупа, пре свега, онај део чији је аутор био Благоје Бабић) крајем априла 2010. то и учинио:

Тезе за разјавор на тему
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

ПОРЕКЛО И ПРИРОДА КРИЗА

Феноменологија кризе/а
Друштвена и економска димензија
Природа економских поремећаја: рецесија, криза, депресија, ...
Криза хиперпродукције или криза хиперпотрошње?
Кризе тржишне привреде или кризе капитализма?
Универзалне карактеристике – макрорегионалне специфичности?
„Транзиција“ и криза

ПОГЛЕД УНАЗАД

Хронологија криза (привредне кризе у 19. веку; привредна криза 1920–1921. године, Велика економска криза 1929–1933. године; криза стагфлације 1970-их година; енергетска криза 1974; финансијска криза у САД 1987. године и њен одраз на светску привреду; привредна криза у Јапану 1990-их година и поуке за економску политику; Светска криза 2007/8–...): сличности и разлике у узроцима, последицама и антикризним мерама. Спонтани и „плански“ (?) карактер криза.
Могу ли се данас извући неке поуке из ранијих кризних догађања?

ОБЈАШЊЕЊА КРИЗА – РАЗУМЕВАЊЕ ДАНАШЊЕ
СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ

Теорије привредних циклуса (неокласична школа, кејнзовска школа, марксистичка школа, аустријска школа)
Кондратјевљева теорија дугих таласа
Геокономско виђење економске кризе

УПРАВЉАЊЕ КРИЗАМА

Мере текуће (националне или макрорегионалне) економске политике
Улога међународних финансијских институција и геокономских блокова у управљању кризом
Ривалство или сарадња: аутаркија или светска привреда?

ИСХОД(И) КРИЗА

Криза и промене економско-социјалне структуре становништва
Политичке (глобалне и макрорегионалне) импликације економске кризе
Криза и (не)дељивост безбедности
Криза и интеграциони процеси у Европи

ПОГЛЕД УНАПРЕД

Путеви и методи опоравка од кризе
 Временски хоризонт(и) опоравка: кратак, средњи и дуги рок (монетарна, фискална и развојна политика)
 Једно и јединствено глобално решење?
 Макрорегионална („блоковска“) комбинована решења?
 Субевропска и евроазијска решења
 Европска решења у поређењу с америчком антикризном политиком, руским антикризним програмом и кинеском стратегијом превазилажења кризе
 Могући (европски) сценарији изласка из кризе (Европа 2020)
 Институционалне реформе и излазак из кризе
 Социјални субјекти динамизације будућег привредног развоја – главни чиниоци изласка из кризе

С обзиром на то да се врло брзо показало да нема услова за организовање (међународног) октобарског скупа, модератор априлског скупа узео је слободу да свим учесницима тог скупа пошаље и тезе за планирани октобарски скуп, као својеврсни подсетник, али и путоказ, којим се унеколико проширују и разбокорављају првобитни оквири зборника зацртани горе наведеном шестоделном структуром априлског скупа. То је имало врло позитивно дејство тако да се до краја 2010. на столу уредника зборника нашло тридесетак – редигованих и рецензираних – квалитетних радова, спремних за прелом и штампу.

Тада нико није није могао ни да сања и да ће и зборник о кризи упасти у кризу – кризу објављивања. Покушало да завлада ледено доба постистине, па је и овај наш зборник био жртва замрзавања. Чекање на штампање зборника ипак се није претворило у *neverendum*, тако да су повољне климатске промене у 2018. створиле прилику да се овај сада већ времешни научноистраживачки подухват – издржавши на најбољи могући начин пробу времена – публиковањем приведе крају.

Насупрот томе, изгледа да су слаби изгледи да за нашег живота видимо крај светске економске кризе. Криза је фактички постала перманентно (у сваком случају хаотично) стање на које се треба привикавати. Како? Одговор на ова и друга бројна „кризолошка“ питања могао би да пружи скуп који Одбор за економске науке САНУ планира да организује 2019. године под насловом

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: 10 ГОДИНА ПОСЛЕ

Ово је први позив за учешће на том скупу.

ГЕНЕЗА И ПОСЛЕДИЦЕ КРИЗЕ: ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ

ДРАГОМИР АНЂЕЛКОВИЋ

dragomir.andjelkovic@gmail.com

САЖЕТАК: У раду се анализира допринос Вијетнамског рата и Првог нафтног шока радикалном преокрету америчке економске политике крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година и како се, поред утицаја ојачалог војно-индустријског комплекса и других релевантних фактора, наслеђе споменутих геополитичких догађања одразило на победу у Хладном рату и на стварање глобалног поретка, условно, названог Pax Americana. Сагледава се и даљи развој и корелација, у постхладноратовским околностима, економских и геополитичких процеса (дерегулације, креирања финансијских деривата, занемаривања ризика, раста буџетског дефицита и националног дуга, војно-политике експанзије) који су добили на значају у доба неолибералне револуције, односно њихова улога у стварању актуелне кризне ситуације и у вези с њеном кулминацијом. Коначно, дато је виђење геополитичких последица економске кризе, и у том контексту, прогноза глобалних трендова у наредним деценијама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: моћ, неолиберализам, финансијски деривати, ризик, задуживање, БДП, САД, Кина, Индија, Русија, ЕУ

Пре и током Другог светског рата, а поготово после њега – у контексту обнове разорене Европе – политика државне интервенције узела је велике размере у развијеним земљама, и омогућила вишедеценијски висок ниво привредног раста и побољшања животних услова (а у већини западних земаља у то време је формиран и снажан државни привредни сектор)¹. До њега је довео не само еко-

¹ После епохе превласти либералне економске теорије у англосаксонском свету (док су неке земље које су касније ушле у фазу индустријализације, као, на пример, Немачка, традиционално водиле протекционистичку економску политику), државни интервенционизам је на велика врата поново ушао у економску теорију и праксу између два светска рата. За то је била заслужна велика економска криза из 20-их година прошлог века, односно Џон Мајнард Кејнс (1883–1946), који је умногоме инспирисан њом, створио целовиту теорију државног регулисања капиталистичке привреде (кејнзизам). Срж кејнзовске економске политике представља подршка ефективној (платежно способној) тражњи, односно подстицање што веће запослености и производње. Да би држава утицала на повећање производње, поготово у доба кризе, она треба да води експанзивну монетарно-кредитну политику (смањење обавезне резерве банака, контролисано повећање примарне емисије), и да тако фирмама омогући да дођу до повољнијих кредита. На основу тога долази до раста инвестиција (и запослености). Уједно, држава треба да повећа тражњу за оним што њена привреда производи тако што сама више троши (улаже у здравство, школство, наоружање, инфраструктуру), односно да на-

номски напредак, већ и прихватање концепта државе благостања, односно делимичне прерасподеле друштвеног богатства од стране власти, путем пореза и социјалних издвајања, не само како би био подигнут егзистенцијални квалитет грађана, већ и друштво постало праведније. Но, до краја 70-их година трошкови радне снаге и пореска оптерећења битно су порасли. Исти тренд су, у већини западних земаља, имали инфлација и незапосленост, као и јавни дуг, док је, с друге стране, трошење буџетских средстава све мање доприносило економском расту и целовитој модернизацији привреде, а све више бивало усмеравано на социјалне и сличне програме. Сматрало се и да је, често недовољно промишљено и политички мотивисано, мешање државе допринело структурној неравнотежи привреде².

Све у свему, дошло је до пада профитних стопа, а у односу на претходни период „седамдесете године је карактерисала хронично слаба привредна активност” (Јергин и др. 2004: 70). Деловало је да је дотадашњи концепт државе благостања постао превелики терет за западне привреде, а да је достигнути ниво државне регулативе почео да спутава даљи привредни раст. То је тим пре важно у условима када су многе велике компаније већ добиле мултинационални карактер, а на њихово пословање су се негативно одражавали ригидни национални оквири. Дотадашњи модел економске политике више није био делотворан, како у Америци где су проблеми били најизраженији, тако и у многим другим развијеним земљама. Запад је потражио погоднија решења; јачању негативних појава, односно њиховом продубљивању, као и тиме узрокованој радикалној промени економске политике и друштвене климе, битно су допринела два догађаја геополитичке природе: Вијетнамски рат и драстичан скок цене нафте.

ВИЈЕТНАМ, НАФТА И МОНЕТАРИЗАМ

У страху да ће, ако Јужни Вијетнам доспе под комунистичку контролу, и многе друге земље Азије доживети исту судбину, односно да ће драстично бити

стоји да порези буду умерени (и тако да омогући да становништво има већу куповну моћ, а привреда инвестициони потенцијал). Важан елемент економске политике је и заштита домаће производње (јер раст потрошње не служи националној привреди ако је она усмерена ка увозним производима). Кејнзовци сматрају да умерена инфлација, до које услед такве политике долази, није смак света. Она представља прихватљиву цену за подстицање производње, умањивање незапослености, као и беде становништва. Исто важи и за умерени буџетски дефицит, односно јавни дуг (он мора да настане пошто влада више троши, а мање опорезује грађане и привреду). Но, када они ипак узму маха, власт привремено прибегава политици стабилизације. Неко време води рестриктивну монетарну политику, повећава порезе, односно смањује јавну потрошњу. Све у свему, цикличним сменама политике срачунате на повећање производње и запослености, односно раслађивањем прегрејане привреде, власт треба дугорочно да омогући што већи привредни раст и скок стандарда становништва [Димитријевић и др. 2009].

- 2 Експанзивна монетарна политика, чији циљ је био да подстакне привредне активности, подразумевала је извесну инфлацију. Но, услед психолошких фактора, она се у једном моменту отргла контроли, па стога и владине мере срачунате на њено сузбијање нису давале очекиване резултате, а опет, негативно су се одражавале на привредни раст. Тим пре што су високи порези и превелико мешање државе у привредне токове и тако већ на њега негативно утицали.

проширена сфера утицаја Совјетског Савеза, Америка је одлучила да се укључи у рат који се водио између владе Јужног Вијетнама и тамошње „црвене” гериле, коју је свесрдно подржавао Северни Вијетнам. Америчко војно присуство је од 1959, из године у године расло, и од логистичке димензије попримало борбени карактер. САД су се 1964. директно ратно ангажовале, а 1967. године у Вијетнаму је већ било стационарирано више од 500.000 америчких војника, док је недељно гинуло 140 припадника америчке војске, а током већих офанзива и 1.000 месечно [Herring 2001: 93–122].

Наравно, рат у Вијетнаму је односио и велика средства америчких пореских обвезника. Поред тога, битно је утицао на привредне токове у тој земљи, односно на вођење економске политике. Финансирање рата је довело до осетног раста инфлације и буџетског дефицита, тј. јавног дуга. Од 1964. до 1973. године (када су се америчке трупе повукле) инфлација, пре тога деценијама углавном врло ниска³, скочила је с 1,3% на 6,2%, а јавни дуг⁴ с 290 на 466 милијарди долара. Поређења ради, он је од 1950. до 1964. године био повећан с 257 на 290 милијарди. Дошло је и до повећања структурне неравнотеже, односно прекомерног развоја војне индустрије и оних привредних области које су с њом повезане. С друге стране, неоспорно је и да је рат допринео научно-технолошком прогресу и модернизацији не само војно-индустријског комплекса, већ и привреде у целини [Camagna 1991].

На америчка, а и глобална економска кретања, још већи утицај од Вијетнамског рата имао је драстичан скок цене нафте током 70-их година. Убрзо пошто је збацио прозападно настројеног краља и преузео власт (1969), Моамер Гадафи је повукао храбре али ризичне потезе, како би западним нафтним компанијама наметнуо ревизију концесионих уговора. Енергично наступивши у својој намери он је и успео, тако да је 1971. године цена либијске нафте порасла 30%, а договорено је да расподела добити убудуће буде 55%:45% у корист Триполија. Либија је другим земљама извозницима нафте показала да западним компанијама и владама могу да наметну своје услове. Убрзо се њихова организација ОПЕК (Organization of the Petroleum Exporting Countries) активирала и постала важан фактор на енергетском тржишту. Увидевши реалност, западне нафтне компаније су поново прихватиле компромис и исте године с њима потписале Техерански споразум. Сложиле су се да и оне добију сличне услове као и Либија, односно да цена нафте настави до 1975. да расте по годишњој стопи од 5%.

Већ и такав скок цене нафте, у условима када су западна друштва, у доба колонијализма навикнута на јефтину нафту, на њу била прекомерно ослоњена (нафта је коришћена и за грејање, и за покретање машина), за њих је предста-

3 Инфлација је, услед прилагођавања земље мирнодопским условима после завршетка Другог светског рата или (гео)политичких турбуленција, периодично скакала. Тако је прве године Корејског рата (1951) достигла ниво од 7,9% у односу на 1,3% претходне године, али је брзо, као и раније, стављена под контролу (1952. је већ износила 1,9%). Извор за податке о америчкој инфлацији у наставку текста је исти као и у случају ове напомене [Historical Inflation Rates: 1914–2010, 2010].

4 У случају САД под њим се подразумева дуг савезне државе. Ако би се укључили и дугови држава чланица федерације он је још нешто већи (мада на савезну државу отпада већи део дуга).

вљао ударац. Но, ствари су ускоро постале много горе. Дошло је 1973. године до Јомкипурског рата, током кога су Вашингтон и низ његових савезника отворено подржали Израел. То је испровоцирало реакцију арапских чланица ОПЕС-а. Оне су одлучиле да уведу нафтни ембарго САД и другим земљама за које су сматрале да су директно стале на страну Израела. Последица такве одлуке – с обзиром на то да су Америка, Јапан и још неколико других великих потрошача нафте били упућени да је купују само од Ирана и још неколико других неарапских земаља – била је да се цена тог енергента четворостручила у року од неколико месеци.

Услед тзв. нафтног шока дошло је до вишегодишњег глобалног раста инфлације, што је опет изазвало повећање каматних стопа. У Америци је нафтно-инфлаторни удар поготово био тежак јер се надовезао, у околностима када се очекивало да ће крај ратног ангажовања допринети њеном опадању, на већ набујалу инфлацију. У земљама увозницама нафте, по правилу, дошло је услед раста цене нафте, инфлације и каматних стопа до успоравања привредног раста, односно до раста незапослености, као и погоршања платнобилансног и буџетског дефицита. У САД је чак 1974. забележен пад БДП-а, док је обим светске трговине 1975. године, први пут после Другог светског рата смањен, и то за читавих 6%. Нешто блаже, али ипак поново врло болне последице за земље увознице нафте имао је и други нафтни шок, до кога је дошло после избијања Иранске исламске револуције (1979), односно пада с власти америчког савезника, шаха Мохамеда Резе Пахлавија [Stiperski 2002].

НЕОЛИБЕРАЛНА РЕВОЛУЦИЈА И ЗАОШТРАВАЊЕ ХЛАДНОГ РАТА

Услед поремећаја изазваних нафтним шоком, десило се нешто што је било несхватљиво с класичног кејнзовског становишта: истовремено су расли инфлација и незапосленост. Инфлација је у САД од 1973. до 1975. порасла са 6% на 9,1%, а незапосленост с 5% на 8%. Дотадашња економска политика није имала одговор на такав изазов. После 1973. године монетаризам почиње да доминира у англосаксонским академским и монетарним институцијама, као и у економским програмима странака умерене деснице и центра. Убрзо је неолиберална економска теорија почела да утиче на економску политику влада, да би постепено добила и доминантну улогу, и то не само у земљама које су водили политичари десне оријентације. Штавише, наметањем нових „стандарда“ економско-социјалне политике, допринела је потирању дела традиционалних разлика између деснице и левице. А у складу с њом, одбацује се знатније мешање државе – која се сматра главним кривцем за економске недаће – у привредни живот, а економски токови се, како то заговарају монетаристи, усмеравају преваходно путем регулисања новчане масе у оптицају, с посебним акцентом на смањивању инфлације.

До праве неолибералне револуције дошло је с доласком Маргарет Тачер на власт у Великој Британији (1979), односно Роналда Регана у САД (1980). У

поменути, али и многим другим земљама, започела је опсежна приватизација (тамо где је постојао, као у Британији снажан државни сектор) и дерегулација, унутрашња и спољнотрговинска либерализација, а централне банке постају независне институције (раније су углавном биле под контролом влада). Спроводе се пореске реформе како би привредне активности биле стимулисане смањивањем дажбина које плаћају богатији слојеви становништва. Циљ је био да се ослободе средства која ће они, како се очекивало, уложити у привреду рационалније од државе. С друге стране, скресана су социјална и друга буџетска издвајања која су сматрана непродуктивним.

У складу с новом владајућом теоријом, начелно, инсистирало се на фискалној дисциплини и тржишним слободама. Но, пракса је у много чему била далеко од теорије (сада не улазимо у њено вредновање). Утицајни пословни кругови, упркос идеолошком ставу да држава што мање треба да интервенише у привреди, успевали су да се изборе за индиректно субвенционисање појединих компанија, али и читавих привредних грана. Америчка елита власти [Милс 1998] наметнула је програме опсежног финансирања војних набавки, што се у условима када су опали порески приходи драстично одразило на раст јавног дуга. Војно-индустријски комплекс, нарастао током Вијетнамског рата, у околностима успореног привредног раста и повећане међународне конкуренције, није могао брзо и ефикасно, без веће штете, да се преоријентише на цивилну производњу. Отуда, када су власт преузели политичари тесно повезани с војно-индустријском елитом, брзо се одустало од намере да се, у духу детанта, поведе политика ограничавања даљег наоружавања. То је покушала да учини Картерова администрација, и због тога је изгубила подршку водећих пословних кругова.

Потреба да помогне војно-индустријском комплексу стајала је иза агресивне антисовјетске политике Роналда Регана, односно заоштравања Хладног рата и интензивирања трке у наоружању, бар колико и идеолошка острашћеност [Wedel 2009: 107–196]. Нова економска политика довела је до пада инфлације, али се краткорочно неповољно одразила на привредне токове, изузев у домену повлашћеног војног и енергетског комплекса. Почетком 80-их година дошло је до рецесије, а време за њено превазилажење, поготово имајући у виду да су се избори примицали, Реганова администрација је настојала да купи преусмеравањем пажње јавности ка спољнополитичким питањима. У том контексту пропаганди рат са Совјетским Савезом добио је нову димензију 1983. године, после чувеног говора америчког председника одржаног у Орланду (Флорида), у коме је ту земљу назвао „империјом зла”.

Вашингтон је, на примеру Фокландског рата, видео колико је агресивна реторика и војно-експанциона политика погодна за ублажавање незадовољства јавности због економских тешкоћа. Влада Марагарет Тачер, чија неолиберална политика се суочила са сличним искушењима као и у Америци, пошто је 1982. енергично интервенисала против Аргентине која је запосела британску колонију коју је сматрала делом своје територије, и хиљадама километара од Енглеске извојевала војну победу, повратила је поверење бирача и следеће го-

дине тријумфовала на изборима. Методолошки гледано, слично је поступила и администрација Роналда Регана, која је крајем 1983. године извршила инвазију на Гренаду, мало карибско острво чија влада је одржавала добре односе са СССР-ом и Кубом⁵. Чињеница да је први амерички војни успех после пораза у Вијетнаму извојеван против микро државе која готово и да није имала оружане снаге, није помутила одушевљење јавности због реафирмисане „славе” националног оружја. Тим ударцем је постигнут још један резултат: додатно су заострени односи са СССР-ом, и тиме подстакнута даља трка у наоружању. Вашингтон је у марту исте године већ лансирао пројекат „Рата звезда” тј. изградње антибалистичког ракетног штита делимично стационараног у космосу. После Гренаде, и демонстрирања обновљене америчке самоуверености и агресивности, он је крајње озбиљно схваћен у Москви.

Роналд Реган је, упркос тек половичним економским резултатима, убедљиво победио на изборима 1984. Потом је, донекле коригован ублажавањем крајности по питању пореске и социјалне политике, и његов концепт економског и друштвеног развоја почео да даје резултате. У односу на последњу годину Картеровог мандата, када је инфлација била 12,5% а незапосленост 7,5% крајем Реганове владавине (1988) оне су износиле 4,4%, односно 5,3%. Привреда је оживела тј. порастао је БДП (током Регановог првог мандата 11,2%, а током другог мандата 15,9%), а у складу с тим скочио је и стандард становништва. Једино је јавни дуг имао неповољан тренд. Скочио је с око 800 милијарди на 3 хиљаде милијарди долара (с 32,5% на 53,1% БДП-а), док су реални годишњи војни трошкови, који су били његов кључни генератор, били повећани за 40% [Bartels 1991: 468, 472]. Нова економска политика, инспирисана ставовима неолиберала да је неразумна пређашња политика државног расипања (на социјалне програме и јавне радове), показала се такође итекако расипном [Cannon 2000]. Упркос начелима, није била ништа приврженија живљењу на рачун онога што се реално има. Но, зато је брзо дала, вероватно и из угла оних који су је промовисали, пре колатералне него очекиване геополитичке резултате.

ПОБЕДА У ХЛАДНОМ РАТУ И ПЛИМА ОПТИМИЗМА

Совјетски Савез, који се после почетних грандиозних успеха на пољу индустријализације, суочио с кризом модернизације, од 60-их година почео је да се суочава са све озбиљнијим економским проблемима. Номинално, привредни раст је и даље био висок, али су његови ефекти нестајали у вртлогу неефикасне социјалистичке привреде. Шкарта је било све више, произвођене су робе широке потрошње које нису биле у складу са жељама грађана (а и њих често није било довољно), тешка индустрија је, после фазе делимичног сустизања, углавном по-

5 Разлика између ратног подухвата Лондона и Вашингтона је била суштинске природе. Док је Британија заратила ради одбране свог прекоморског поседа (да сада не улазимо у питање колонијалног наслеђа, односно како га је стекла), Америка је напала и окупирала независну земљу зато што јој се није допадала њена влада [Кинзер 2006: 203–220].

ново почела да застоје за западном. Концентрисањем националних ресурса, по цену стандарда становништва, једино је војно-индустријски комплекс успевао да одржи равнотежу с Америком. Међутим, пошто су САД интензивирале војно надметање, и најавиле квалитативну промену његовог карактера, у СССР-у је завладао страх да дугорочно неће моћи да пружи адекватан одговор таквом изазову. Тиме је било подстакнуто брзо и непромишљено спровођење реформи које су трасирале пут за урушавање СССР-а [Анђелковић 2009: 143–178].

Победи Вашингтона у Хладном рату, односно деморалисању Москве да олако дигне руке и од геополитичких интереса а не само идеолошких стремљења, допринео је и америчко-арапски нафтни „савез”. После искуства са серијом „нафтних шокова”, схватајући да је у околностима када су се арапске земље еманциповале, контрапродуктивно инсистирати на односима наслеђеним из колонијалне епохе, САД су се одлучиле за тактику компромиса с потенцијално пријатељским режимима у нафтом богатим земљама. С државама у којима је на власти била традиционална елита, као што је Саудијска Арабија, Катар, Кувајт, Уједињени Арапски Емирати, Америка је склопила обострано корисне енергетске аранжмане. Прихватила је са њима тзв. Production Share Agreement, тј. модел заједничке експлоатације нафте националних компанија тих земаља и западних корпорација. Уз то, арапским земљама које су то желеле, односно њиховим владајућим круговима, уступљен је значајан део акција неких нафтних компанија које су раније биле под контролом америчког и европског капитала. Тако су, примера ради, Саудијци постали већински власници компаније ARAMCO. С друге стране, Вашингтон је извршио притисак на Израел да учини уступке оним арапским режимима који су прихватили да уђу у сферу америчког утицаја. Конкретно, Египат и Израел су 1979. потписали мировни споразум којим је јеврејска држава прихватила да се постепено повуче са Синаја [Dekanić i dr. 2002].

Све то је допринело да САД битно учврсте своју позицију на Блиском Истоку, али и да, уз прихватање већег удела Арапа у расподели профита, повећају капацитет за остваривање утицаја на формирање цене нафте. То није имало само економску димензију, тј. није послужило само у сврху добијања времена да се пре новог великог скока цене нафте западна друштва донекле преоријентишу на друге изворе енергије, већ је имало и геополитичке импликације. У јеку америчке војно-политичке офанзиве против СССР-а, Реганова администрација је убедила своје арапско-нафтне савезнике да нагло повећају производњу „црног злата” и да тако драстично оборе његову цену. До почетка 70-их година, видели смо, акумулирали су се негативни ефекти совјетског система и, као резултат тога, био је успорен развој СССР-а. Међутим, негативни трендови у тој фази нису дошли до пуног изражаја. Положај комунистичког режима био је олакшан услед наглог раста цене нафте. Прилив петролејских девиза омогућио је увоз опреме, пољопривредних производа и неких роба широке потрошње, па је унутрашња криза тако ублажавана и прикривана. Но, нагли пад цене нафте 1984–1986. године, веома је отежао положај Совјета. Уједно, заговорници промена били су додатно учвршћени у уверењу да по старом више не може да се

настави, али и геополитички обесхрабрани, односно подстакнути да убрзаним темпом, неодмерено, спроводе реформе и напуштају стратешке позиције на европском истоку.

Уследио је пад Берлинског зида, совјетске реформе су се отргле контроли, а с комунизмом је пропао и СССР, држава која је без обзира на своју идеолошку стилизацију била геополитички наследник некадашњег Руског царства. А Реганов наследник Буш Сениор, 11. септембра 1990. године могао је да прогласи наступање Новог светског поретка – епохе доминације Вашингтона, прикривене флоскулама о либерално-демократским вредностима и хармонији у односима међу државама. Споменути говор америчког председника одржан је почетком Првог ирачког рата, током кога је Америка силом оружја показала своју нову улогу глобалног хегемона, али и додатно учврстила своје позиције на Блиском истоку. Наступила је ера необузданог оптимизма међу евроатлантском елитом, али и у многим другим земљама света.

САД су остале једина суперсила, односно свет је постао униполаран. Вашингтон, мотивисан како реалним интересима тако и идеолошким прозелитизмом, у великом његовом делу могао је да намеће своју вољу. Штавише, немали број земаља је похитао да се самоиницијативно сврста у ред клијената Америке, и да задовољи још и неисказана очекивања Вашингтона. Оне државе које нису поступале у складу са жељама САД, суочавале су се с формалним и неформалним санкцијама, изолацијом па и војном интервенцијом. С обзиром на све то, али и пропагандне флоскуле о америчком начину живота и, макар имплицитно, уверавање да угледање на богате и успешне по аутоматизму води до просперитета, многима је деловало као да је завладао „амерички мир” (*Pax Americana*). Под њим се, на основу аналогije с временом успона и превласти Старог Рима (*Pax Romana*), подразумевало не само раздобље војно-политичке доминације САД, већ и доба благостања које иде заједно с америчком хегемонијом и неолибералном идеологијом.

Оптимизам изазван тријумфом у Хладном рату, али и, у складу с интересима владајуће елите, вулгарно схватање победничке (нео)либералне идеологије – као готово потпуног одсуства државне регулативе тамо где то делује да омогућава остваривање брзог и великог профита – имало је фаталне економске последице. Евроатлантска привредна и политичка елита није варала само друге, већ је и сама извела погрешан закључак да је свет – умногоме већ преуређен у складу с њеном вољом – и у економском погледу постао много сигурнији него раније, и да ће такво стање потрајати. Дошло је до општег занемаривања ризика, појаве нових финансијских инструмената, плиме непромишљеног задуживања и инвестирања. То је краткорочно подстакло брзи привредни раст. Но, није прошло много времена пре него што се показало да је он био заснован на нереалним основама. Надувани финансијски балон у једном моменту је морао почети да се издувава.

ОД ДОМИНАЦИЈЕ ДО ИМПЕРИЈАЛНОГ СРЉАЊА

Убеђењу евроатлантске пословне елите да је свет постао, и са становишта пословног амбијента, стабилнији него што је икада раније био, односно да су озбиљне кризе ствар прошлости, уз америчку глобалну доминацију, битно је допринела и испољена способност централних банака да обуздају инфлацију и обезбеде предвидљивост пословања. У таквој духовној атмосфери компаније и приватна лица, као и многе владе, почели су необуздано да се задужују, рачунајући да ће на основу улагања или текуће пројекције прихода, касније лако моћи да врате дуг. У томе се из године у годину лакомислено ишло све даље и даље, док привреде САД и још неких других западних земаља нису почеле да личе на пирамидалне банке. Тек примера ради, када су се ствари већ отргле контроли, у периоду 2002–2006, у САД је дуг порастао три пута више од бруто домаћег производа, тј. 8 хиљада спрам 2,8 хиљада милијарди долара [Radonjić et al. 2009: 3].

Упоредо, створено је мноштво нових, високоризичних инструмената задуживања. Све је почело крајем 70-их и почетком 80-их година, када су се западне владе, с победом монетаристичке теорије, по правилу, усредсредиле на сузбијање инфлације и повеле рестриктивну монетарну политику. Банке су се нашле у ситуацији да имају мање новца за давање кредита, и самим тим, остваривале су мање профите. Но, брзо су нашле решење. То је била секјуритизација – претварање неликвидне имовине у оперативне финансијске инструменте. Она се у почетку повољно одразила на развој финансијског сектора и генерално пословне климе. Но, процес се током 90-их година, као што је амерички економиста Хејмен Мински благовремено упозорио, захуктао и изашао ван контроле. Укратко, десило се следеће: 1. Све што је могло да буде претворено у вредносне папире, и да постане предмет трговине, доживело је такву судбину (од хипотека, преко других видова потраживања, до роба, односно услуга које још нису ни створене). 2. Битно је умањена улога државе, односно централне банке, у вези с контролом финансијских тржишта (до крајности је либерализовано стварање финансијских деривата, а власти су у то имале врло мали увид). 3. Читав низ институција, од реномираних инвестиционих банака до ревизорских кућа, заслепљених похлепом и нереалним очекивањима да ће привредни раст бити буран и вечан, олако су давали кредибилитет таквим поступцима. Надајући се и саме брзом и великом профиту, свесно или несвесно, прикривале су реалне ризике [Radonjić et al. 2009: 5–6].

Што се америчке државе тиче – стуба новог светског политичког и економског поретка – она је током 90-их година настојала да се понаша релативно одговорно када је реч о буџетској потрошњи. У складу с владајућом неолибералном идеологијом, док се трудила да се уздржи од мешања у привредно-финансијске токове, и тако – пре у макро размерама несвесно, ма колико на микро нивоу, под утицајем лобиста Вол стрита, некад и свесно – остављала простор да они поприме шпекулантски карактер, стварно је настојала да избалансира свој буџет. Џорџ Буш Сениор, још у време рађања америчке глобалне хегемоније, у пуној мери је био свестан да његова земља дугорочно не може да буде светски

лидер ако се не избори с великим буџетским дефицитом. Но, није био у ситуацији да се озбиљно ухвати у коштац с тим проблемом. Потреба да потврди своју глобалну империјалну улогу, умногоме утемељену на савезу с делом арапских нафтом богатих држава, навела је Америку да буде главни фактор у рату против Ирака (1990), који је окупирао Кувајт. Ратни трошкови су тако довели до тога да амерички јавни дуг с 2.857 милијарди 1989. скочи на 4.064 милијарде долара 1992. године, односно да достигне 66,1% БДП-а⁶.

Наредна администрација, која је наследила већ успостављени „амерички мир”, није морала да води по Америку исцрпљујуће ратове, но војни издаци су и даље остали на високом нивоу. Жеља да се осигура задобијен међународни положај наметала је одржавање и даљи развој војне силе, уз сав ризик који је то имало по економски раст САД. Као и друге хегемонистичке силе пре ње, и Америка је доспела у раскорак између потребе да краткорочно одржи доминантан статус и, с друге стране, нужности да се позабави њеним економским, дугорочно кључним темељима [Кенеди 1996: 496]. Ипак, од 1992. до 2000. амерички јавни дуг је, спрам претходног експлозивног раста, умерено повећан, тј. на 5,674 милијарди долара. У условима солидног раста БДП-а, федерални дуг је чак и пао на његових 56,4%. Зато је до његовог стрмоглавог раста дошло за владе Џорџа Буша Јуниора.

САД су током последње деценије 20. века приоритетом своје спољне политике сматрале успостављањем контроле над источноевропским простором који је некада био део совјетске сфере утицаја. Када су, с рушењем режима који су сматрале непријатељским, у Београду, 2000. године тај посао завршиле, отпочеле су политику одлучне експанзије на постсовјетском простору. Намера је била да Русија постепено буде окружена државама под америчком доминацијом, и да се тако, за почетак, сузи сфера њеног деловања. Потом, готово са свих страна опкољена, и она да буде наведена да постане периферни део евроатлантског света. У складу са, чак и формализованим, стратешким опредељењем да загосподари земљама богатим фосилним горивима, или бар да стекне посредну или непосредну контролу над трасама њиховог транспорта до крајњих корисника [Гајић 2009: 168], Америка се уплела у озбиљне ратове у Ираку и Авганистану. Резултат тога био је огроман раст војних трошкова, а јавни дуг је до 2009. године нарастао на невероватних 11.910 милијарди долара, док су се само камате за његово сервисирање крајем прве декаде 21. века кретале око 400 милијарди долара годишње⁷ (што је за 20% више него војни буџети свих земаља чланица ЕУ). Америчке официјалне процене су да ће јавни дуг те земље 2014. достићи 18.350 милијарди долара, односно са садашњих 86,1% доћи на 99,8% годишњег бруто домаћег производа.⁸

Трошкови рата у Ираку су огромни, и како сматра нобеловац Џозеф Стиглиц, представљају главног кривца за слабење америчке економије. Укупни

6 Исти извор [Historical Debt Outstanding 2009].

7 Извор који је овде коришћен за кретање камата на амерички јавни дуга релевантан је и за наставак рада [Interest Expense on the Debt Outstanding 2009].

8 Исти извор је и надаље коришћен када се ради о проценама будућег кретања америчког јавног дуга [Budget of the U.S. Government 2010].

трошкови рата, по његовој процени, већ су 2008. премашили 3.000 милијарди долара, а за разлику од Другог светског рата, много мање су продуктивни тј. усмерени ка расту производње и научно-техничком напретку. У условима када се помоћу професионалне војске води масован рат, огромна средства се троше на вођење операција и санирање њихових последица. Између осталог, технолошки фактори који су довели до драстичног поремећаја односа погинулих и рањених, у корист последњих, намећу фрапантан раст здравствених трошкова. И без избијања финансијске кризе, нарасли јавни дуг би представљао велики терет за америчко друштво, и ограничавајући фактор развоја његове привреде. Тим пре, то ће бити случај с обзиром на то да је дошло време да се плати бар део цеха због пирамидалног модела привреде [Stiglitz et al. 2008].

КРАЈ АМЕРИЧКЕ ХЕГЕМОНИЈЕ

Пре свега америчке банке, у еуфорији општег оптимизма и трке за брзим профитом, током друге половине деведесетих година осетно су снизиле критеријуме за давање хипотекарних кредита. Рачунајући на то да ће цене некретнина расти у недоглед, и да ће се лако намирити ако се деси да њихови клијенти не буду у стању да их сервисирају, олако су давале кредите. Но, у једном моменту су цене толико скочиле да је промет некретнинама драстично пао, а многи који су куповали станове, куће и пословне објекте с намером да их брзо препродају и тако зараде, више нису могли да плаћају рате. Банке су на име дуга дошле до великог броја некретнина које нису имале коме да продају. Тако је 2007. године започео слом финансијског сектора.

Криза која је избила на пољу хипотекарних кредита, брзо се проширила. Једном изазван песимизам довео је до опште кризе поверења у финансијске инструменте. Дошло је до опште панике. Док су ствари ишле добро, многи су непромишљено журили да инвестирају у акције, некретнине и друго, а одједном, готово преко ноћи, почели су да покушавају да повуку свој новац. Тако је надувани финансијски балон почео да пуца а банке су имале све мање могућности да дају кредите предузећима. Криза је метастазирала и погодила све сфере привреде, и то у обиму који није виђен од 1929. Наравно, тиме су поткопани и темељи америчке глобалне војно-политичке моћи. Но, не треба занемарити ни другу страну медаље: чињеницу да је песимизам због упорног и крвавог рата у Ираку – који је многим неоодољиво почео да личи на Вијетнамски – али и свести о фрапантној задужености државе, почео да прожима америчко друштво. Пуштен из „боце“, дух мрачних слутњи је допринео отпочињању финансијске кризе.

У условима глобализације, европске и азијске банке куповале су акције америчких банака и предузећа, што је довело до домино ефекта. Уз то, иако је иницирала тај процес, није само америчка привреда добила шпекулантски карактер. Отуда, криза америчког хипотекарног тржишта брзо и лако, као шумски пожар, проширила се широм планете. Избила је велика светска финансијска и потом целовита економске кризе. А она, иако погоршава глобални

привредни амбијент, много мање погађа земље које су остале имуне на западну бољку живљења на рачун сутрашњег дана, и које су у доба ирационалног оптимизма наставиле да се развијају на одрживим основама. Кина и Индија чак и у време кулминације кризе, тек нешто спорије него раније, и даље напредују. Прошле године кинески БДП је порастао 10%, а индијски 7% [Анђелковић 2010: 288]. Те земље су на основу искуства Запада научиле како се подиже ниво националног богатства, али нису, што је он учинио у еуфорији дерегулације и либерализације, запоставиле државне механизме који погодују стабилности. То, и неоптерећеност западном декаденцијом, омогућило им је да и у кризним временима напредују.

А и пре актуелног суноврата, током последњих двадесет година, свет се драстично променио. Иако опсег промена на економском, и с њим скопчаним војно-политичком плану, многима – због мисаоне инерције и деловања евроатлантског глобалног пропагандног апарата који је њу потпиривао – дуго није у пуном обиму допирао до свести, дошло је до тихе али радикалне глобалне метаморфозе. Бруто домаћи производ САД и данашњих чланица ЕУ био је 2000. године 3:1 у поређењу с укупним БДП-ом Русије, Индије, Кине и Бразила, а већ ове године однос БДП те две групације држава је 2:1 (очекује се да ће до 2020. године благу предност већ имати земље из састава групе БРИК). Трећи талас глобализације [Попович 2009: 7–15] – који је отпочео заједно с опсежном либерализацијом привредно-финансијских токова на западу током 80-их година, и глобалним наметањем стандарда који су погодовали мултинационалном пословању – створио је спољне услове за брзи успон Кине, Индије и неких других земаља у развоју (унутрашња димензија тог процеса је економска политика њихових влада). Светски економски поредак који је Запад створио у интересу својих корпорација, време је показало, земље из реда нових велесила умешно су искористиле за себе.

После суноврата у доба Бориса Јељцина, и Русија је стала на ноге за владе Владимира Путаина. Високе цене енергената у контексту економско-психолошког полета запада, допринеле су консолидацији Русије – за сада најснажнијег америчког војног конкурента, који с том силом има нуклеарни баланс – и јачању њеног самопоуздања. Русија се после тога активирала и на спољнополитичком плану, постепено зауставила ширење утицаја САД на постсовјетском простору, оживела интегративне процесе чије је средиште (Организација Договора колективне безбедности, Евроазијска економска заједница, Заједница независних држава), и затим прешла у контраофанзиву. Режији који су током наранџастих револуција [Кара-Мурза 2006], подстакнути и подржани од Вашингтона, дошли на власт, пали су током 2010. године у Украјини и Киргизији. Сакашвилијев режим у Грузији, поражен током кратког рата 2008. године, налази се у тешком положају и питање је докле ће опстати. Што је још важније, током поменутог сукоба, Москва, која је мало пре тога целом свету демонстрирала на примеру Косова да више није спремна да се повлачи пред америчком самовољом, показала је да је готова чак и оружјем да се супротстави експанзији Вашингтона, када се нађе непосредно угрожена [Петровић и др. 2010].

Последњих деценија битно је ојачала, и то не само регионална, позиција Кине⁹. Компаније и инвестиције, а не само извозни производи, те азијске велесиле данас су присутни готово широм света [Томберг 2010]. Њен војни потенцијал, како у домену конвенционалних тако и стратешких снага, последњих година је драстично повећан. Видљива и прикривена војна улагања Кине указују да ће она у наредних десетак година и у војном погледу постати прворазредан фактор, у многоме истоветан руском и америчком [Јефтић 2010]. Уз Кину, у војно-политичком и економском погледу и даље ће динамично јачати Индија. Нема сумње, тежиште светске моћи се постепено али сигурно измешта с Атлантика на азијску страну Пацифика. То би се, узимајући у обзир економске трендове, које средњорочно, по правилу, прате и војно-политичка кретања истог смера, десило и да није дошло до велике економске кризе, а да су, хипотетички гледано, сви пирамидални фактори који су током 90-их година подстакли раст БДП-а САД и других западних земаља, били присутни на реалним темељима. И тада Запад не би био у стању, у погледу геополитичке моћи и укупног националног богатства (наравно не и по глави становника), да избегне сустизање од стране великих сила у успону.

Велика економска криза је само убрзала трендове који би и без ње карактерисали глобалну сцену¹⁰. Пажљивим истраживачима, и пре тријумфа Америке у Хладном рату, нису промакли демографски, економски, културни и други релевантни фактори који су указивали да време евроатлантске доминације пролази [Calleo 1987]. Неки од њих су допуштали могућност да би дубинским реформама Запад могао да се ревитализује [Кенеди 1997]. Но, видели смо да се уместо суочавања с проблемима ишло лакшим али опасним путем илузорног варања самих себе, и тако је прокоцкана шанса да се макар озбиљније успоре, компаративно посматрано, по Запад неповољна кретања. У том контексту, ако пођемо и од повољних прогноза када је реч о превазилажењу кризе и даљем развоју Америке и земаља ЕУ, несумњиво је да Запад губи глобалну утакмицу.

9 У погледу БДП-а, исказаном на најпогоднији начин за поређење држава тј. према паритету куповне моћи, Кина ће већ 2016–2017. стићи САД. Обе земље тада ће имати удео од око 17,5% у светском БДП-у, с тим што ће кинески наставити да расте, а амерички да опада.

10 Последица кризе је и брже окретање Кине развојном потенцијалу домаће потрошње. Пад кинеског извоза у доба економског суноврата западних земаља, указао је Пекингу да је важно да даљи напредак земље буде у већој мери ослоњен на национално тржиште, и да тако мање зависи од иностраних трендова. Раст куповне моћи кинеске популације ће неко време амортизовати пад конкурентског потенцијала до кога ће доћи због виших цена радне снаге и самим тим извозних роба. Отуда, делимична преоријентација ка домаћем тржишту у догледно време неће бити директно фактор успоравања стопе привредног раста Кине. Но, посредно ће, после неког времена, ипак то постати. Становништво посвећено раду, навикло на живот готово у условима егзистенцијалног минимума, постепено ће почети да мења животни стил у складу с повећаним приходима (мање ће бити окренуто штедњи и стварању, а више уживању). Промена демографске структуре тј. приближавање радном раздобљу, у поређењу с родитељима, генерације размажених јединаца (која је последица политике ограничавања natalитета), и тако би до тога умногоме довео, али услед кризе ће споменута друштвено-економска метаморфоза бити бржа. Међутим, то се битно неће одразити на геополитички однос снага у наредних неколико деценија. Касније свакако хоће, али о том периоду, у контексту садашње кризе, било би претерано говорити. Тешко је сада чак и ишта прецизније рећи о томе ко ће кога тада сустизати и престизити, и каква ће бити глобална констелација снага.

Ако се Америка и кризним трендовима опасно угрожене европске земље, и изборе с финансијским балонима и необузданим дефицитом, економски бум у САД и развијеним земљама ЕУ у догледној будућности није реалан, док ће се, то је несумњиво, Кина, Индија и многе друге азијске земље и у наредним деценијама бурно развијати. Штавише, од САД и старих чланица ЕУ, знатно брже ће се дугорочно развијати и Русија. На страну чињеница да ће, у околностима када се ни не назире реална алтернатива фосилним горивима, већ сада велика геополитичка тежина те земље, само основама енергетске моћи, додатно порасти у наредним деценијама. Додуше, треба рећи да је нешто динамичнији развој, али опет не нарочито пропулзиван, у Европи могућ од друге половине наше деценије, у случају озбиљнијих иновационих продора у тамошњим кључним земљама, као и успешне интеграције, односно модернизације нових чланица ЕУ. Но, то не може драстично да измени глобални економски и војно-политички однос снага [Гутник 2009: 67–85].

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Последице Вијетнамског рата и Првог нафтног шока битно су допринеле макроекономској неравнотежи и, с обзиром на неадекватност дотадашње економске политике, превладавању неолибералне теорије. Опет, њом мотивисана монетарна политика и недовољно промишљена дерегулација, утрле су пут за појаву и бујање нових ризичних финансијских инструмената. Они су се отргли контроли током 90-их година, па је економска структура САД, али и неких других западних земаља, почела умногоме да функционише на принципима пирамидалних банака. У име враћања изворним принципима капитализма – штедњи, дисциплини, тржишним слободама, рационалном избору – заживео је модел либерално-нехајног живљења на рачун будућности. Наравно, на начин који је богатима омогућавао да се још више богате, и то убрзано, а „народу” да, захваћен потрошачком грозницом и опчињен масовном културом, има илузију да су дошла ружичаста времена. Такав систем дугорочно није могао да не доживи слом.

Економском срљању допринео је и необуздани оптимизам који је био плод неочекивано лаког и брзог тријумфа Запада у Хладном рату. А до њега је такође дошло умногоме захваљујући наслеђу Вијетнамског рата и Првог нафтног шока. Политика интензивирања трке у наоружавању била је у значајној мери мотивисана жељом администрације Роналда Регана, тесно повезане с америчким војно-индустријским комплексом, да том делу привреде, предимензионираном у доба рата на простору Индокине, помогне да настави да остварује профит и да се развија. Тако је убрзан процес исисавања животних сокова из совјетске привреде и генерално друштва и обесхрабрене тамошње владајуће структуре. Томе је допринео и нафтно-политички савез који је током друге половине 70-их Вашингтон успоставио с важним арапским земљама богатим енергентима. Њихова цена, делимично мотивисана и жељом да се СССР доведе у што тежу позицију, током прве половине и средином 80-их година држана је на релативно ниском нивоу.

Као што су геополитичка збивања 60-их и 70-их година утрла пут за слом СССР-а, тако су се на потоњи пад моћи САД одразиле последице трке у наоружању и успостављања америчке хегемоније, односно, њему су допринела, умногоме, на основу ирационалних империјалних нагона а не само рационалне логике заснована настојања да зона америчке доминације буде проширена [Минклер 2009]. Током 80-их година амерички јавни дуг је стрмоглаво почео да расте, а такав тренд је убрзан у време Првог ирачког рата (1990) и потоње инвазије и окупације те земље (2003), односно дуготрајног антигерилског рата у који се Вашингтон уплео. И да којим случајем америчка привреда није попримила шпекулантску глазуру, ратно бреме би неизбежно на њу врло неповољно утицало, и дугорочно поткопало економске основе међународне моћи Вашингтона. И то у околностима када се велике конкурентске силе, Кина, Индија па и Русија, развијају приметно брже од САД и њених европских партнера, и то на реалним, одрживим основама.

Свет је и пре кулминације економске кризе постао асиметрично полицентричан. Иако је Америка и даље, војно-технички супериорна, и једина суперсила с капацитетом да у великом обиму војно и политички делује широм света, Русија и Кина су пред крај прве деценије 21. века већ биле способне не само да јој парирају у својим регионима, већ и да у њима поново заузму доминантан положај. У доба када је криза узимала маха, Русија се посредно, преко Грузије, америчке клијентске државе, отворено сукобила с Вашингтоном. Ако САД наставе да се понашају охоло, сличне појаве ће у будућности бити све чешће. Америка ни на врхунцу моћи није била толико јака да је могла на материјалним основама да ради све оно што је чинила. Њена моћ је умногоме била психолошки утемељена. Глобална империја, рођена на победи у Хладном рату, имала је кредибилитет који је погодовао униполарности света. Сада је економска криза срушила већ уздрман, током ратова у Ираку и Авганистану у којима поред огромног ангажовања ресурса годинама на успева да победи, психолошки стуб њене моћи [Brigham 2008: 138–168]. Друге велесиле ће убудуће све смелије да контрирају САД, а мање државе упорније да инсистирају на својим правима. Отуда, није претерано геополитички аспект економске кризе упоредити с последицама пада Берлинског зида. Додуше, евроатлантски зид се није урушио преко ноћи, већ је само отпочео динамичан процес фазног обрушавања те структуре.

Када говоримо о геополитичким консеквенцама економске кризе, треба рећи још нешто: историјско искуство нас учи да у околностима када једна сила губи хегемонију, али још има снагу, обично ојачају тензије у међународној ацени. На глобалном нивоу противречности ће бити најизраженије између Кине и Русије, с једне стране, и на другој страни, САД (ЕУ ће у почетку, иако обазриво, пратити политику Вашингтона). Но, економски интереси тих, и других супарничких земаља, представљаће противтежу њиховом непријатељству. Достигнути ниво економске глобализације већ је такав да чак и ако се, подстакнуте кризом, земље у већој мери окрену себи, њихова међузависност ће остати веома висока. А после фазе отвореног или прикривеног надметања између САД, Кине и Русије, пошто Вашингтон прихвати нову реалност, вероватно ће доћи до из-

весног ублажавања тензија. Уједно, до краја наше или почетка следеће декаде, мислимо да је реално очекивати и да се ЕУ или бар њене кључне континенталне чланице (Немачка, Француска, Италија), и то без већих ломова и тензија, еманципују од Америке, и неоптерећене хладноратовским наслеђем поведу аутентичну спољну политику.

У складу с тим, биће могуће суштинско приближавање ЕУ и Русије, „на основу превазилажења садашње изражене супротности у сфери енергетике, и знатно веће размене инвестиција и креирања јединственог приступа међународној безбедности”¹¹. А можда се и Америка, у околностима када Европа и њен прекоатлантски изданак постепено бивају на глобалном нивоу потискивани од Истока, приклони таквом тренду. Побољшање односа Брисела и Москве, односно осамостаљивање ЕУ, можда подстакне Вашингтон да почне да се понаша конструктивно према Руској Федерацији, па до стратешког зближавања дође на простору од Лос Анђелеса, преко Берлина, до Владивостока. Ради спасавања евроатлантских интеграција, не треба одбацити могућност да се САД и саме геополитички оријентишу у складу с новом, енергетско-сировинским потребама мотивисаном, евроазијском димензијом политике ЕУ. Такође, односи између Вашингтона и Москве ће се побољшати, а могу да поприме и савезнички вид, у случају да Кина, пошто поглавље америчке глобалне превласти буде потпуно закључено, заигра агресивно, па се Русија осети угрожено с те стране. У светлу свега реченог, треба гледати и на недавно предложену руску иницијативу у вези с изградњом нове европске безбедносне архитектуре.

Реалан је и другачији развој догађаја, као што је, на пример, приближавање САД и Кине, ради противтеже неком виду евроазијских интеграција од Гибралтара до Владивостока. Поготово пошто је готово извесно да ће у Кини све већу улогу имати западно оријентисана елита. Но, из тога не треба изводити закључак да ће Кина постати демократска земља у складу са западним стандардима, нити амерички савезник, односно да ће САД бити војно-политички супарник с ЕУ. У питању ће бити меке форме, вишеслојног, променљивог и асиметричног, стратешког партнерства и надметања. А каква ће она конкретно бити, тешко је сада прецизније рећи. Међутим, оно што је сигурно, да то још једном поновимо, то је да свет већ 2020. неће бити ни налик ономе из 2000. године. Биће бар неко време много више налик свету с краја 19. и прве деценије 20. века, него из каснијих његових раздобља, поготово хладноратовског и постхладноратовског периода.

Као што су пре нешто више од сто година били могући брзи стратешки обрти – као, примера ради, у вези са зближавањем и савезништвом уочи Првог светског рата Велике Британије и Руског царства, само једну деценију раније ривалских империја, или уласком Италије у рат на страни Антанте, а она је до

11 В. [Предисловие 2009: 9]. О свету око 2020. године, како га на основу студиозне и методолошки утемељене анализе, виде експерти Савет за спољну и одбрамбену политику, Института за стратешке процене и анализе, Више школе економике, као и других руских државних факултета и научних института, видети споменути колективну монографију. О томе да ће до 2025. године Америка, иако и даље велика сила, бити окружена с још неколико приближно моћних држава, говоре и релевантне америчке анализе [Klare 2009; National Intelligence Council 2009].

самог почетка сукоба била део Тројног савеза (с Немачком и Аустроугарском) – делује нам да ће они постати реални и у наредним деценијама. Додуше, ипак другачије тј. у контексту постојања нуклеарног арсенала за међусобно уништење и глобализоване привреде, што ће динамичном надметању великих сила, и регионалних организација чији ће оне бити стожери, дати другачији, мирољубивији карактер, и пре него што оне, надамо се, нађу ефикасан модел управљања геополитичким кризама, односно не реafirмишу (неизбежно прво реформисану) ОУН, или успоставе неки нови организациони оквир за међународну сарадњу. Но, до тада, велесиле и друге земље ће се и захваљујући бурним економским ломовима чији смо сведоци – с повећаним уливом државе у привредне токове, и даље економски глобализоване, али са много мање наднационалног ентузијазма – енергично надметати око све ређих ресурса и драгоценијих тржишта. Криза није, нити ће уништити капитализам, али је већ одувала светски поредак именован као Pax Americana и трасирала терен за нове глобалне велике игре.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић, Драгомир (2009). *Историја Белорусије*. Београд: Уна прес.
- Анђелковић, Драгомир (2010). Утицај светске економске кризе на спољну политику Србије. *Национални инџерес*, књ. 7, св. 1.
- Гутник, Владимир (2009). *Мировая економика*, у: Караганов, Сергей (ред.). *Россия и мир. Новая эпоха*. Москва: АСТ.
- Гајић, Александар (2009). *Нова велика игра*. Београд: НСПМ.
- Димитријевић, Бојан и Никола Фабрис (2009). *Макроекономија*. Сремска Каменица: Факултет пословне економије.
- Јергин, Данијел и Станислав Џозеф (2004). *Командни висови*. Београд: Народна књига.
- Јефтић, Владимир (2010). Угрожена доминација једине глобалне супер силе. *Нова српска политичка мисао*. Фебруар 2010. <<http://www.nspm.rs/savremeni-svet/ugrozena-dominacija-jedine-globalne-super-sile.html>> 3. 3. 2010.
- Кара-Мурза, Сергей (2006). *Революции на експресс*. Москва: Эксмо.
- Кенеди, Пол (1996). *Усион и пад великих сила*. Београд: Службени лист.
- Кенеди, Пол (1997). *Припрема за двадесет први век*. Београд: Службени лист.
- Кинзер, Стивен (2006). *Сврџавање, њучеви, револуције и инвазије*. Београд: Политика.
- Милс, Рајт (1998). *Елиџа власити*. Београд: Плато.
- Минклер, Херфрид (2009). *Империије – Лоика владавине светом од Старио Рима до Сједињених Држава*. Београд: Албатрос плус и Службени гласник, 2009.
- Петровић, Драган; Драгомир Анђелковић и Горан Николић. *Геополитика Закавказја*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2010.
- Попович, Ненад (2009). *Стратегија глобалној корпорацији*. Москва: Економика.
- Предисловие ответственного редактора (2009). у: Караганов С. (ред.), *Россия и мир. Новая эпоха*, Москва: АСТ, 9.
- Томберг, Роман (2010). Успехи африканской стратегии Китая, Январь 2010. <<http://fondsk.ru/articlelist.php?tag=Китай>> 27. 1. 2010.

- Brigham, Robert (2008). *Iraq, Vietnam, and the Limits of American Power*. New York: PublicAffairs,
- Budget of the U.S. Government (2010). *Whitehouse*. <<http://www.whitehouse.gov/omb/budget/fy2010/assets/hist.pdf>> 2010].
- Calleo, David (1987). *Beyond American hegemony: the future of the Western alliance*. Brighton: Wheatsheaf.
- Campagna, Anthony (1991). *The economic consequences of the Vietnam war*. New York: Praeger.
- Cannon Lou (2000²). *President Regan: the role of a lifetime*. New York: Crown forum.
- Dekanić, Igor; Stevo Kolundžić i Daria Karasalihović (2002). *Stoljeće nafte – Veza između nafte, novca i moći koja je promijenila svijet*. Zagreb: Naklada Zadro.
- Herring, George (2001). *America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950–1975*, 4th ed. Boston: McGraw-Hill.
- Historical Debt Outstanding – Annual (2009). *TreasuryDirect*. <[http:// www.treasurydirect.gov/govt/reports/pd/histdebt/histdebt.htm](http://www.treasurydirect.gov/govt/reports/pd/histdebt/histdebt.htm)> 2009].
- Historical Inflation Rates: 1914–2010 (2010). *US Inflation Calculator*. <<http://www.usinflationcalculator.com/inflation/historical-inflation-rates>> 2010.
- Interest Expense on the Debt Outstanding (2009). *TreasuryDirect*. <[http:// www.treasurydirect.gov/govt/reports/ir/ir_expense.htm](http://www.treasurydirect.gov/govt/reports/ir/ir_expense.htm)> 2009.
- Klare, Michael (2010). Welcome to 2025: American Preeminence Is Disappearing Fifteen Years Early. *The Huffington Post*. October 2009. <http://www.huffingtonpost.com/michael-klare/welcome-to-2025-merican_b_334310.html> 11. 4. 2010.
- National Intelligence Council (2009). *Global Trends 2025: A Transformed World*. 2008. <http://www.acus.org/files/publication_pdfs/3/Global-Trends-2025.pdf> 11. 8. 2009.
- Radonjić, Ognjen et al. (2009). Instability of global financial markets and Serbian Ponzi-style economic system. Необјављен рад.
- Stiglitz, Joseph and Linda Bilmes. *The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict*, New York: W. W. Norton and Co, 2008.
- Stiperski, Zoran (2002). *NAFTA – pokretač uspjeha i kriza čovječanstva*. Samobor: Meridijani.
- Wedel, Janine (2009).. *Shadow Elite: How the World's New Power Brokers Undermine Democracy, Government, and the Free Market*. New York: Basic Books.

GENESIS AND CONSEQUENCES OF THE CRISIS:
GEOPOLITICAL ASPECT

DRAGOMIR ANĐELKOVIĆ
dragomir.andjelkovic@gmail.com

SUMMARY: This paper analyzes the contribution of the Vietnam War and the First Oil Shock to the radical turn within the field of American economic policy at the end of the seventies and the beginning of the eighties. However, it also analyzes how, along with a strengthened military-industrial complex and other relative factors, the legacy of the above-mentioned geopolitical events influenced victory in the Cold War and the establishment of the global order conditionally named as Pax Americana. The work also deals with the development and correlation, in post-

-Cold War circumstances, of the economic and geopolitical processes (deregulation, creation of financial derivatives, disregard of risks, budget deficit and national debt growth, military-political expansion) which gained in importance at the time of the neoliberal revolution, namely their role in the creation of the current crisis situation and its culmination. Finally, the work offers an analysis of the geopolitical consequences of the economic crisis and, within that context, a forecast of global trends in the coming decades.

KEY WORDS: power, military-political expansion, neoliberalism, financial derivatives, risk, indebtedness, gross domestic product (GDP), USA, China, India, Russia, EU